

Holdninger til økt samvær mellom ku og kalv blant norske forbrukere og meieri-og dagligvareaktører

Gunn-Turid Kvam
Brit Logstein

RURALIS - Institutt for rural- og regionalforskning
Universitetssenteret Dragvoll
N-7491 Trondheim

Telefon: +47 73 82 01 60
E-post: post@ruralis.no

Rapport 2/2023

Utgivelsesår: 2023

Antall sider: 33

ISSN 1503-2035

Tittel: Holdninger til økt samvær mellom ku og kalv blant norske forbrukere og meieri-og dagligvareaktører

Forfatter: Gunn-Turid Kvam og Brit Logstein

Utgiver: Ruralis – Institutt for rural- og regionalforskning

Utgiversted: Trondheim

Prosjekt: Succeed

Prosjektnummer: 6604

Oppdragsgiver: Forskningsmidler for jordbruk og matindustri

Oppdragsgivers ref.: 310728

Kort sammendrag

Rapporten presenterer resultater fra intervju med forbrukere, representanter fra meierisektoren og dagligvarekjedene om holdninger til økt samvær mellom ku og kalv i norsk melkeproduksjon. Flere av aktørene tror at økt samvær kan være bra for dyrevelferden fordi det vil gi dyra mulighet til å utøve en mer naturlig atferd. Samtidig var spesielt forbrukerne klare på at de trenger mer kunnskap for å si noe sikkert om hvilken praksis de foretrekker. Den største meieriaktøren vektla mer forskning for å kunne fastslå om økt samvær kan bidra til bedre dyrevelferd, mens de mindre meieriaktørene mente at økt samvær er bra for dyrevelferden og tror denne praksisen vil øke framover. Dagligvarekjedene er samstemt om at det neppe er noen interesse i markedet i dag for å betale mer for meieriprodukter der ku og kalv har gått sammen, men de tror likevel at den nye praksisen vil øke blant melkeprodusentene. I alle grupper intervjuet, er det enighet om at en eventuell omlegging må ta hensyn til norske melkeprodusenter og deres økonomi.

Stikkord: økt samvær ku og kalv, melkeproduksjon, endring av praksis, holdninger blant forbrukere og verdikjedeaktører

Forord

I forskningsprosjektet Succeed (Sustainable systems with cow-calf-contact for higher welfare in dairy production), arbeidspakke fire, har det blitt gjennomført kvalitative intervju og en spørreskjemaundersøkelse blant norske melkebønder om holdninger til og erfaring med økt samvær mellom ku og kalv (resultatene er gjengitt i Hansen med flere, 2022; Johansen med flere, 2023; Logstein med flere, i arbeid).

I tillegg har Ruralis som del av prosjektet gjennomført intervju med forbrukere og andre aktører i verdikjeden for meieriprodukter om hva disse tenker om økt samvær mellom ku og kalv i norsk melkeproduksjon. Resultater fra de sistnevnte intervjuene blir presentert i denne rapporten.

Prosjektet er finansiert med støtte fra Forskningsmidlene for jordbruk og matindustri (FFL/JA) (prosjektnummer 310728 i Norges forskningsråd). I tillegg bidrar deltakende næringsorganisasjoner og forskningsinstitusjoner med en betydelig egeninnsats. Følgende norske forskningsinstitusjoner er med i prosjektet: Veterinærinstituttet (prosjektleder), NMBU, NIBIO, NORSØK og Ruralis. De utenlandske forskningsinstitusjoner som deltar er: UBC (University of British Columbia) i Canada; SLU (Sveriges Lantbruksuniversitet) i Sverige, Thünen Institute i Tyskland. Av industripartnere er Tine SA, Geno, Norgesfôr, Felleskjøpet Agri, DeLaval og NoFence med i prosjektet.

Vi vil takke alle informantene for at de stilte opp til intervju i en travel hverdag slik at vi fikk gjennomført studien og kan publisere denne rapporten.

Rapporten er kvalitetssikret gjennom RURALIS' interne kvalitetssikringssystem. Eventuelle feil eller mangler er det likevel forfatterne som må ta ansvar for.

Gunn-Turid Kvam og Brit Logstein

Trondheim 15/05-2023

Innholdsfortegnelse

Forord	2
Tabelliste.....	4
Sammendrag.....	5
Summary.....	6
1. Innledning.....	7
2. Forskning på holdninger til økt samvær hos forbrukere og andre aktører i verdikjeden	9
3. Rapportens formål og metode	11
4. Undersøkelse av forbrukernes holdninger til økt samvær mellom ku og kalv	13
4.1 Beskrivelse av utvalg, utforming av intervjuguide og analyse.....	13
4.2 Resultater	15
Kunnskap om hva som vanligvis skjer etter at kua har kalvet	16
Hva tenker deltagerne om de to praksisene?	16
5. Holdninger til økt samvær hos meieri- og dagligvareaktører	21
5.1 Beskrivelse av utvalg, utforming av intervjuguide og analyse.....	21
5.2 Resultater	22
Holdning til økt samvær hos melkeforedlere	22
Holdninger til økt samvær hos dagligvarekjedene	23
6. Diskusjon.....	26
6.1 Vil økt samvær mellom ku og kalv i melkeproduksjon gi bedre dyrevelferd? ...	26
6.2 Konsekvenser og muligheter for bonden ved økt samvær mellom ku og kalv ..	28
6.3 Hvilke muligheter ligger i markedet for meieriprodukter?	29
Konklusjon	30
Referanser.....	31

Tabelliste

Tabell 1: Deltagere fra urban barnehage 14

Tabell 2: Deltagere fra rural barnehage 15

Sammendrag

I denne rapporten presenterer vi resultater fra intervju med forbrukere, representanter fra meierisektoren og representanter fra dagligvarekjedene om holdninger til økt samvær mellom ku og kalv i norsk melkeproduksjon. Det vanlige i dag er at ku og kalv skilles umiddelbart etter fødselen, utenom i økologisk produksjon der det er et krav at kalven skal die mora i tre dager. De siste årene har imidlertid et økende antall melkeprodusenter etablert ny praksis der de har ku og kalv sammen fra én til to uker og opp til flere måneder. I denne rapporten ønsker vi å finne ut mer om holdninger til ulike aktører i verdikjeden for meieriprodukter til den nye praksisen.

Flere av aktørene vi intervjuet tror at økt samvær mellom ku og kalv kan være bra for dyrevelferden fordi det vil gi dyra mulighet til å utøve en mer naturlig atferd. Samtidig var spesielt forbrukerne klare på at de trenger mer kunnskap om konsekvenser for dyrene for å kunne si noe sikkert om hvilken praksis de foretrekker. Forbrukerne som ble intervjuet har ellers tillit til norske bønder og det norske landbruket når det gjelder dyrevelferd og mener det må være en god grunn til at praksisen med umiddelbar separasjon av ku og kalv er rådende i dag.

Den største meieriaktøren som deltok i undersøkelsen registrerer en økende interesse for økt samvær mellom ku og kalv blant melkeprodusenter og forbrukere. Derfor mener aktøren at det er behov for forskning for å fastslå om økt samvær kan bidra til bedre dyrevelferd og for å finne ut hvordan en ny praksis kan gjennomføres rent praktisk i norske melkefjøs. De to mindre meieriaktørene føler seg mer sikre på at økt samvær mellom ku og kalv er bra for dyrevelferden. Det inkluderer muligheten til å utøve en mer naturlig atferd og at det generelt bidrar til friskere dyr.

Dagligvarekjedene uttaler seg i liten grad om økt samvær mellom ku og kalv har betydning for dyrevelferd. De tror ikke at det er noen interesse i markedet for å betale mer for meieriprodukter der ku og kalv har gått sammen i dag, men tror at den nye praksisen vil øke blant melkeprodusenter og at forbrukerne vil bli mer oppmerksomme på de ulike praksisene etter hvert.

Et funn som gjelder alle grupper av aktører som ble intervjuet, er at en eventuell omlegging til økt samvær mellom ku og kalv må skje på en måte som tar hensyn til norske melkeprodusenter og deres økonomi.

Summary

This report presents the results from interviews with consumers, representatives from the dairy sector and from grocery chains about attitudes towards increased contact between cow and calves in Norwegian milk production. Currently, it is common for cow and calf to be separated immediately after birth, except in organic production where there is a requirement that the calf suckle the mother for three days.

The aim of this report is to study the attitudes of various actors in the dairy product value chain to this new practice. Several of the actors interviewed, believe that increased contact can be good for animal welfare, because it will give the animals the opportunity to exercise more natural behavior. At the same time, the consumers were clear that they needed more knowledge about the consequences for the animals before they are able to say something certain about which practice they prefer. Consumers reported having confidence in Norwegian farmers and Norwegian agriculture when it comes to animal welfare. Consequently, they believe that there must be a good reason why the practice of immediate separation of cows and calves prevails today.

The largest dairy operator noted a growing interest in increased contact between cow and calf among milk producers and consumers. However, the operator believes that there is a need for research to determine whether increased contact can contribute to better animal welfare and to find out how this new practice could be implemented in a practical way in dairy barns. The two smaller dairy operators were more confident that increased contact is good for animal welfare because it provides the opportunity to exercise more natural behaviors, and that it would generally contribute to healthier animals. The grocery chains do not believe that there is any interest in the market today to pay more for dairy products where cow and calf have increased contact together. However, they believe that the new practice will increase among milk producers and thus consumers will become more aware of the various practice over time.

A consistent finding across all the groups, was that any changes to the contact period between cow and calf must be done in a way that considers Norwegian milk producers and their finances.

1. Innledning

Vanlig praksis i konvensjonell melkeproduksjon både i Norge og andre vestlige land er at kua og kalven skilles umiddelbart etter fødselen. For økologiske melkebønder er kravet at kalver skal kunne die mora i minst tre dager etter fødselen (Mattilsynet, 2022). I de siste årene har imidlertid samvær mellom ku og kalv fått økt oppmerksomhet blant melkeprodusenter, innenfor fagfeltene veterinærmedisin og etologi og i det øvrige samfunnet da stadig flere mener økt samvær kan gi fordeler for dyrevelferden. Melkeproduksjonen skiller seg på den måten fra andre produksjoner som sau, gris og kjøttfe, der mora er sammen med avkommet i en periode etter fødselen.

I spørreundersøkelsen gjennomført med et representativt utvalg av norske melkebønder i 2022, fant Hansen med flere at nesten tre prosent av melkebøndene lar ku og kalv gå sammen i minimum to uker og 15 prosent planlegger eller ønsker å gå over til denne praksisen. Omregnet til populasjonstall betyr dette at omtrent 180 av landets melkebønder lar ku og kalv være sammen i minimum to uker etter fødselen og et enda høyere antall kan være interessert i å endre praksis.

Ifølge spørreundersøkelser gjennomført blant melkeprodusenter i vestlige land, inklusive Norge, er det uenighet om den nye praksisen. De produsentene som skiller ku og kalv umiddelbart etter fødselen frykter blant annet en stor reduksjon i melkeproduksjonen hvis kalven får die mora i flere uker etter fødselen, dårligere helse hos både ku og kalv, aggressiv adferd hos mordyr, villere kalver, mye stress ved separasjon, økt arbeidsmengde for bonden og større investeringer for å få et fjøs egnet til økt samvær (Neave med flere, 2020; Ventura med flere, 2013; Hansen med flere, 2023; Meagher med flere, 2019).

Blant de bøndene som praktiserer økt samvær derimot, erfarer mange bedre dyrehelse, mindre arbeidsbelastning og økt tilvekst på kalvene (Hansen med flere, 2023; Johanssen med flere, 2023). De mener tidlig separasjon er unaturlig og at det hindrer naturlig tilknytning mellom ku og kalv og dermed muligheten dyrene har til å erfare positive følelser og emosjoner med samvær (Ventura med flere, 2013; Sirovica med flere, 2022), noe som igjen gir bonden økt velvære (Hansen med flere, 2023; Vaarst med flere, 2020; Neave med flere, 2020). Av de som har innført praksisen, har de fleste investert lite for å tilpasse fjøset (Hansen med flere, 2023; Johanssen med flere, 2023). Det betyr imidlertid ikke at alle har gunstige fjøsløsninger godt tilpasset økt samvær (Johanssen med flere, 2023). Derfor må det regnes med en investering for bonden, noe som kan være utfordrende på grunn av dårlig økonomi. Separasjonsstress blir nevnt som den viktigste utfordring for de som har testet økt samvær, men som ikke har endret praksis (Hansen med flere, 2023). For de som har endret praksis,

oppleves separasjon som en utfordring for noen, mens andre har funnet gode eller tilfredsstillende løsninger for dette (Johanssen med flere, 2023).

For at melkebønder skal velge å endre til økt samvær mellom ku og kalv, er det enkeltbønders egenmotivasjon som ser ut til å være av aller størst betydning. Samtidig er det faktorer utenfor gården som også kan bidra til en endring av praksis. Eksempler kan være at melkeprodusenter oppfatter at forbrukernes holdninger til økt samvær har blitt mer positiv de siste årene og at de ser muligheter for å starte med egenforedling for å kunne ta ut merpris i markedet (Logstein med flere, i arbeid).

2. Forskning på holdninger til økt samvær hos forbrukere og andre aktører i verdikjeden

Forskning i Norge viser at forbrukerne ofte mangler kunnskap om praksiser i husdyrhold (Amalien og Kjærnes, 2017). En studie av Bugge og Schjøll (2021) viser at bare 21 prosent av norske forbrukere mener at de har god kunnskap om velferd hos husdyr, 55 prosent verken god eller dårlig og 21 prosent dårlig. Internasjonale studier viser at forbrukerne i liten grad kjenner til praksisen med å separere ku og kalv like etter fødselen (Placzek med flere, 2021; Cardodso med flere, 2017; Ellis med flere, 2019; Hötzel med flere, 2017; Bush med flere, 2017). Etter å ha blitt informert om denne praksisen, ble den avvist av de fleste (Sirovica med flere, 2021). Økt oppmerksomhet omkring dagens praksis kan derfor utfordre meieribransjens samfunnsmessige aksept til å produsere (Sirovica med flere, 2021). Hvis en praksis ikke er i tråd med verdier i samfunnet, spesielt når det gjelder dyrevelferd, så kan dette ifølge von Keyserlingk med flere (2013) og Weary med flere (2016) utgjøre en risiko for en bærekraftig meieriindustri. Dette kan for eksempel innebære at markedet slår tilbake i form av svikt i etterspørselen.

Forskningen viser imidlertid at holdningen til økt samvær varierer med hvem som blir spurt. I Ventura med flere (2013) sin studie i Canada, var det for eksempel bare 31 prosent av forbrukerne som ikke hadde et forhold til melkeproduksjon. Fra denne studien rapporteres en mer balansert oppfatning av tidlig separasjon, men med en tendens til avvisning. Andre studier viser også at jo mer kjent folk er med meieriindustrien, desto mindre negative er de til tidlig separasjon (Sirovica med flere, 2022; Hötzel med flere, 2017). De tror senere separasjon skaper større problemer enn tidlig separasjon. Noen studier viser at eldre folk hadde mindre negative holdninger til tidlig separasjon enn yngre (Sirovica med flere, 2022; Boogaard med flere, 2011). Resultater viser også at kjønn spiller en rolle, der flere kvinner enn menn er mot tidlig separasjon (Ventura med flere, 2013; Sirovica med flere, 2022). Funn viser også at de som bor i mer rurale områder var mer positive til tidlig separasjon enn folk som bor i mer urbane områder (Sirovica med flere, 2022; Perttu med flere, 2020). I studien til Sirovica med flere (2022) hadde de fleste en negativ holdning til tidlig separasjon av ku og kalv. Deltagerne var ikke villige til å kompromisere på alternativer løsninger til praksisen med tidlig separasjon, som for eksempel bruk av ammetante i stedet for mora. Forskning viser også at det kan være forskjeller mellom land når det gjelder holdninger, der folk fra USA var mer positive til tidlig separasjon enn folk fra Tyskland (Bush med flere, 2017). Dette forklares med ulike verdier som igjen kan være påvirket av sosiale normer.

Tilrettelegging til økt samvær mellom ku og kalv i melkeproduksjon vil for de fleste bønder medføre økte kostnader. En måte å løse dette på, kan være at kostnaden helt

eller delvis dekkes av økning i prisen som forbrukerne må betale for varen i butikk. Spørsmålet er da om den norske forbrukeren er villig til å betale mer for meieriprodukter der ku og kalv har gått sammen. Ser vi for eksempel på etablering av økologisk jordbruksproduksjon i Norge, som representerte en ny praksis som tar spesielle hensyn til miljøet og dyrevelferd, har ikke dette vært noen stor suksess. Bare 1954 gårder driver økologisk i dag (ssb.no, 2021) og etterspørselen etter norskprodusert økologiske produkter er lav sammenlignet med etterspørselen etter økologisk produksjon i de andre nordiske landene, som det kan være naturlig å sammenligne seg med (Landbruksdirektoratet 2020). På den andre siden, ser vi at gårdsforedling og lokal matproduksjon som ble etablert sent på 1990-tallet, kan sies å ha vært en suksess. Selv om de fleste produsentene blant annet vektlegger miljø- og dyrevelferdsmessige kvaliteter ved slike produkter, betyr bedre smak mest for at forbrukerne er villige til å betale høyere pris for slike produkter (Landbruksdirektoratet, 2020).

I Norge er det så langt ikke gjennomført noen studie av forbrukerholdninger til økt samvær mellom ku og kalv. Det er imidlertid relativt nylig gjennomført en studie av norske forbrukeres holdninger til dyrevelferd mer generelt. Denne studien viser, som tidligere studier av norske forbrukere, at de har stor tillit til det norske styringssystemet rundt dyrehelse- og velferd og den norske bonden når det gjelder dyrehelse og velferd (Kjærnes med flere, 2022; Bugge og Schjøll 2021). Det som ellers kan sies å karakterisere norske forbrukere er at de er opptatt av å kjøpe billig mat. Dette gjenspeiles blant annet i omsetning i - og omfang av lavpriskjeder i Norge og på omfang av grensehandel (ssb.no, 2022).

Som nevnt over, er det gjennomført noe forskning på forbrukernes og samfunnets holdninger til økt samvær mellom ku og kalv. Når det gjelder holdninger til andre aktører i verdikjeden, er det derimot gjennomført lite forskning. Det som er funnet, som også er nevnt over, er at folk som har koblinger til meierindustrien ofte har mer positive holdninger til dagens system med tidlig separasjon (Sirovica med flere, 2022; Hötzel med flere, 2017). Når det gjelder dagligvarebransjen, har vi ikke funnet noen studier om deres holdninger til økt samvær mellom ku og kalv.

3. Rapportens formål og metode

Formålet med rapporten er å presentere resultater fra intervju med ulike aktører i verdikjeden for meieriprodukter *om hva de tenker om økt samvær mellom ku og kalv i norsk melkeproduksjon sammenlignet med den vanlige praksisen med å skille ku og kalv umiddelbart etter fødselen*. Det er gjennomført intervju med representanter fra tre grupper av aktører: forbrukere, meieriselskap og dagligvarekjeder.

Det ble valgt en kvalitativ tilnærming til datainnsamlingen. Det meste av forskning på holdninger til økt samvær mellom ku og kalv er kvantitative spørreundersøkelser. Denne tilnærmingen har sine begrensninger når man ønsker å forstå mer komplekse sammenhenger. Dyrevelferd er et flerdimensjonalt og verdiladet tema og selv eksperter er uenige om hvilke egenskaper man bør vurdere og hvordan disse bør bli vektlagt i velferdsvurderinger (Fraser med flere, 1997). Derfor mener vi at en kvalitativ tilnærming var best for å identifisere og bedre forstå holdninger til denne praksisen hos de ulike representantene for aktører i verdikjeden.

For å samle inn data om holdninger til forbrukerne, valgte vi å bruke metoden fokusgruppeintervju. Fokusgruppeintervju brukes for å utvikle kunnskap om ulike aktørers holdninger til et bestemt tema og for å fange opp ulike oppfatninger, perspektiver og meninger i den samhandlingen og interaksjonen som foregår mellom deltakerne (Tjora, 2017). Denne metoden oppmuntrer til kommunikasjon og gruppeinteraksjon, og er egnet for en første utforskning av et komplekst tema for å få en dypere innsikt i deltagerens kunnskap og holdninger til temaet (Ferneborg med flere, 2020).

Det er viktig å klargjøre hva resultater fra kun to fokusgruppeintervju kan si om forbrukere av meieriprodukter generelt i Norge. Som nevnt kommer kunnskapen fra fokusgruppeintervju som et resultat av diskusjon og interaksjon mellom en gruppe av mennesker, i tillegg til meninger hos den enkelte deltager. Ifølge Tjora (2011), vil funn fra slike fokusgruppeintervju kunne overføres til forbrukere som har lignende kjennetegn. Han beskriver dette som moderat generalisering. Vi mener derfor det er rimelig å anta at funn fra våre to fokusgruppeintervju, som består av personer med ulik bakgrunn, alder og kjønn og med ulik lokalisering, kan forventes å gjelde for en større gruppe forbrukere i Norge selv om undersøkelsen ikke er statistisk generaliserbar.

For å undersøke holdninger til aktører fra meieri og dagligvare, brukte vi dybdeintervju. Da det er nokså få aktører i begge disse sektorene, er det rimelig å anta at funn fra disse intervjuene kan være nokså representative for hva aktørene i begge disse to sektorene mener om ku og kalv i norsk melkeproduksjon. Dybdeintervju er hensiktsmessig for å få svar på spørsmål om hvordan aktørene oppfattet økt samvær

mellom ku og kalv og hvordan de forholdt seg til denne praksisen som aktør i verdikjeden for meieriprodukter (Yin, 2007).

I de resterende delene av rapporten skal vi først presentere resultatene fra fokusgruppeintervjuene med forbrukere og etterpå resultatene fra intervju med representanter fra ulike meieriselskap og dagligvarekjeder. Vi vil innlede presentasjonen av de ulike resultatene med en beskrivelse av utvalget og kort om intervjuguide og metode for datainnsamling og analyse. Deretter vil vi diskutere resultatene på tvers av aktører og i lys av tidligere forskning og avslutningsvis konkludere.

4. Undersøkelse av forbrukernes holdninger til økt samvær mellom ku og kalv

4.1 Beskrivelse av utvalg, utforming av intervjuguide og analyse

For å finne ut mer om hva forbrukerne mener om ulike praksiser med ku og kalv, gjennomførte vi to fokusgruppeintervju blant personer over 18 år. Det var syv personer i den ene gruppen og åtte personer i den andre. Intervjuene foregikk i november og desember 2022, i Midt-Norge.

Vi rekrutterte informanter ved å ta kontakt med to barnehager, der deltagerne i de to gruppene var foreldre til barn i disse. Den ene barnehagen er lokalisert 55 km fra nærmeste større by og er et tettsted med ca. 650 innbyggere. De som har barn på denne barnehagen, er bosatt på samme tettsted som barnehagen som ligger i et ruralt område. Den andre barnehagen er lokalisert i en bydel med ca. 70 000 innbyggere som ligger 15 km unna sentrum av en større by. Vi forstår større by som en by med mer enn 200 000 innbyggere. Her er foreldre bosatt på samme tettsted som barnehagen som ligger i et urbant område.

I valg av informanter, var det viktig å rekruttere personer bosatt i både urbane og rurale strøk. Grunnen til dette er forskning som har funnet at holdninger til separasjon av ku og kalv kan variere etter bosted i ruralt eller urbane strøk. Videre har forskning også funnet at tilknytning til jordbruk og melkeproduksjon er av betydning for holdninger, der vi antok at folk fra rurale strøk sannsynligvis har en sterkere tilknytning til jordbruk og melkeproduksjon enn folk lokalisert i mer urbane områder (Sirovica med flere 2022; Hörtzd med flere 2017).

Da vi tok kontakt med barnehagene, tilbød vi et kronebeløp som de kunne bruke til gode formål rettet mot barna, dersom de var villige til å stille opp. Vi satte som betingelse for deltagelse at minimum 7 personer deltok, da det er viktig med et visst antall personer for å gjennomføre et godt fokusgruppeintervju. I tillegg ønsket vi deltagelse fra både kvinner og menn og helst to besteforeldre i hver gruppe slik at vi fikk en viss spredning på alder. Dette fordi tidligere forskning har vist at både kjønn og alder kan være av betydning for holdninger (Ventura med flere; Sirovica med flere 2022; Boogaard med flere 2011).

Vår kontakt med barnehagen var via styreren, som forhørte seg med FAU (foreldrenes arbeidsutvalg) om dette var interessant å delta på. Videre var det FAU som organiserte deltagelse, slik at vi fikk et ønsket antall og sammensetning av deltagere.

Før gjennomføring av intervjuene ble det utformet et førsteutkast til intervjuguide av forskerne ved Ruralis som deltok i prosjektet. Dette ble deretter diskutert med øvrige

forskere innenfor etologi og veterinærmedisin som er med i prosjektet og som har samvær mellom ku og kalv i melkeproduksjon som et forskningsfelt.

Tilbakemeldingen resulterte i noen endringer i spørsmålsstilling og et par nye spørsmål. Spørsmålene som ble stilt under fokusgruppeintervjuene handlet om deltagerne vet hva som skjer med kalven etter at kua har kalvet, hva deltagerne tenker om de ulike praksisene, hva de tror er best for kua og kalven, hva de vurderer som fordeler og ulemper ved tidlig og senere separasjon, tanker om bruk av ammetante (der en annen ku, ammetanta, ammer kalvene i stedet for mora), hvem som bør betale for en eventuell omlegging til økt samvær, og om deltagerne er villige til å betale mer for meieriprodukter der ku og kalv har gått sammen.

Underveis i intervjuet ga vi gradvis mer informasjon om de to praksisene og hva som er kunnskapsstatus, slik at deltagerne ble i stand til å svare på spørsmålene. Dette er gjort i andre studier for å få fram hvilken kunnskap deltagerne hadde om temaet i utgangspunktet og om de endrer holdning ved mer informasjon (Sirovica med flere, 2022). Intervjuene, som varte omtrent en time, ble tatt opp på bånd og transkribert.

I den urbane barnehagen deltok åtte personer, fire menn og fire kvinner. Alderen varierte fra 24 til 63 år, men de fleste var i 30- og 40-årene. Med hensyn til yrke var det stor variasjon, se tabell 1 under. To av deltagerne var oppvokst på melkebruk, tre hadde noe kjennskap til melkeproduksjon, mens de siste tre hadde liten kjennskap.

Tabell 1: Deltagere fra urban barnehage

Deltagere:	Kjønn	Alder	Yrke	Oppvokst gård	God kjennskap	Noe kjennskap	Lite kjennskap melkeproduksjon
1	K	54	Barnehage-eier	X			
2	M	37	Markeds-konsulent	X			
3	M	33	Takstmann				X
4	K	63	Økonom				X
5	K	33	Førskole-lærer			X	
6	M ¹	45	Bakeri			X	
7	M	42	IT-konsulent			X	
8	K	24	Barnehage-ansatt				X

¹ Ikke norsk

I den rurale barnehagen endte vi opp med sju deltagere, to menn og fem kvinner. Alderen varierte fra 30 til 58 år, men flesteparten var også her mellom 30 og 40 år. Når det gjelder yrke var det stor variasjon også i denne gruppa (se tabell 2 under). Ingen av deltagerne hadde vokst opp på gård, men en mannlig deltager hadde god kunnskap om melkeproduksjon gjennom å ha jobba som avløser og vært innom en del melkefjøs som elektriker. Resten av deltagerne hadde enten noe kjennskap til melkeproduksjon eller lite kjennskap.

Tabell 2: Deltagere fra rural barnehage

Deltagere:	Kjønn	Alder	Yrke	Oppvokst gård	God kjennskap	Noe kjennskap	Lite kjennskap melkeproduksjon
1	K	30	Maler			X	
2	K	33	Servitør				X
3	M	58	Lager og innkjøp			X	
4	M	36	Vaktmester		X (tidligere avløser)		
5	K	35	Miljøarbeider			X	
6	K	40	Prosjektleder bærekraft ²			X	
7	K	40	Optiker				X

De to gruppene er ganske like både aldersmessige og med hensyn til kjønn. Deltagerne har varierte yrker og ulik kjennskap til melkeproduksjon. Den urbane gruppa har to deltagere som var oppvokst på gård, mens ingen var det i den rurale gruppa. De hadde imidlertid én deltager som hadde god kjennskap til melkeproduksjon gjennom først og fremst å ha jobbet som avløser.

4.2 Resultater

Funn fra fokusgruppeintervjuene blir presentert under. Vi har organisert presentasjon etter rekkefølgen som spørsmålene ble stilt under intervjuene.

---

² Ikke norsk

Kunnskap om hva som vanligvis skjer etter at kua har kalvet

På det første spørsmålet som ble stilt til de to gruppene, ønsket vi å få svar på om deltagerne visste hva som vanligvis skjer med kalven etter at ei melkeku har kalvet. Noen deltagerne i begge gruppene visste at kalven vanligvis tas fra mora rett etter fødselen. Dette var i hovedsak de deltagerne som var vokst opp på gård og/eller hadde god eller noe kjennskap til melkeproduksjon. Gruppene var derfor ganske lik på dette punktet. En person i den rurale gruppa visste at praksisen for samvær mellom ku og kalv er annerledes i økologisk produksjon enn i konvensjonell. Ingen var klar over denne forskjellen i den urbane gruppa.

Etter dette spørsmålet informerte vi gruppene om hva som er vanlig praksis i Norge og i de fleste andre vestlige land. Vi informerte også om at noen bønder de siste årene har endret praksis slik at ku og kalv får gå sammen en periode som kan gå fra én til to uker til 2-3 måneder. Etter denne informasjonen stilte vi et åpent spørsmål om hva deltagerne tenker om de ulike praksisene.

Hva tenker deltagerne om de to praksisene?

Det kom fram ulike tanker og holdninger og mange spørsmål ble stilt som respons på dette spørsmålet i begge gruppene. Nesten ingen av deltagerne hadde reflektert mye over dette spørsmålet før møtet. For eksempel så var det en deltager i den rurale gruppa som uttrykte at «*det er sånn det er*». To kvinnelige deltagerne i den rurale gruppa hadde tenkt mer på dette med at melkekyr skilles fra kalven etter fødselen etter at de selv ble mødre.

Det ble diskutert mulige positive sider ved å ha ku og kalv sammen i begge gruppene, der diskusjonen gikk mye på de samme temaene. Vi utdyper nedenfor.

Naturlig adferd og andre fordeler med økt samvær

Flere var inne på at det er unaturlig å skille ku og kalv og at det er mer naturlig om de går sammen, på samme måte som at det er unormalt at unger skilles fra mora generelt i dyreriket og at det heller ikke er vanlig i andre husdyrproduksjoner.

Flere kvinner og menn i begge gruppene synes det høres positivt ut om ku og kalv får gå sammen en periode etter fødselen. Én kvinne synes «*det er trist at de skilles så fort*» og kjenner på dette etter at hun selv har blitt mor (kvinne 30). En annen kvinne sier at «*jeg ser for meg at det kan bli bedre produksjon etterpå i forhold til trivsel og mindre stress for dyra?*» (kvinne 53). Én kvinne fra den rurale gruppa som er innflytter, mener det er positivt med økt samvær mellom ku og kalv som i økologisk produksjon, fordi hun «*vet at dyra har det bedre, (...) at de har større frihet, (...) får leve mer som de er ment å leve*» (kvinne 40).

En mann som er oppvokst på gård peker på at det også kan bli mindre arbeid i fjøset og «*lettere for bøndene?*» (mann 37). Én annen mannlig deltager lurer på om

kvaliteten på kjøttet endres når ku og kalv går sammen, «*kanskje kjøttet kan bli søtere, som hos diegris?*» (mann 42). Samme person lurer på om kua kanskje også får bedre kjøtt på grunnen av mindre stresshormoner, da han mener at stressa dyr som avlives ikke får så godt kjøtt.

Én av kvinnene i den rurale gruppa presiserer at det er «*unaturlig å skille ku og kalv*», men at «*det er vanlig i det samfunnet vi lever i*», og at «*vi har skapt en norm*» (kvinne 40).

Forsvar av etablert praksis, tillit til bonden

I den rurale gruppa hadde én av deltagerne, en mann som tidligere har vært avløser, lest på nettsiden til TINE før møtet om flere fordeler med å separere ku og kalv tidlig. Disse fordelene ble lest opp på møtet og gikk blant annet på mindre sjanse for jurbetennelse, bedre kontroll på at kalven får i seg nok råmelk, mindre farer for skader, infeksjoner og sykdom, og at kalven blir lettere å håndtere. Denne informasjonen dreide diskusjonen i gruppa i retning av å forsvare etablert praksis, med at det sannsynligvis er en god grunn til at praksisen i dag er som den er. Som en kvinnelig deltager uttrykker det, «*jeg tenker det at alle prøver å gjøre det beste ut av jobben sin (...). Bonden jobber døgnet rundt, det er en livsstil (...) Jeg tror at bønder gjør det de mener er best (for dyrene) og at bonden er glad i dyra sine (...)*» (kvinne 35).

Den mannlige deltageren som har jobbet som avløser sier at han har jobbet på gårdsbruk der kalvene tas bort straks kua har kalvet, «*men (mener at) dette var et bra fjøs*» (mann 36). Han sier videre at «*hvis bøndene hadde funnet ut at det med ku og kalv er bra, da tror jeg flere ville hatt dem sammen (...)*», og at «*bøndene skal produsere melk, ellers kommer det ingen melk i disken*» (underforstått at melken ikke skal gå til kalven) (mann 36). Kun kvinnen som uforbeholdent var for økt samvær motsa dette. Hun stolte ikke nødvendigvis på bonden og mente at «*bøndene følger dagens praksis og lærer at dette er det beste, men så kommer ny kunnskap, (...) jeg stoler ikke helt på at bøndene vet alt, eller at vi vet alt (...)*» (kvinne 40). En mannlige deltager responderer på dette utsagnet og sier at «*kanskje er det ingen fasit på dette (...) vi må tenke på hva vi selv føler er viktig (...)*» (mann 58).

Etter dette spørsmålet ga vi mer informasjon om hva som er kunnskapsstatus med hensyn til fordeler og ulemper med å ha ku og kalv sammen kontra å skille dem like etter fødselen. Videre ble det stilt spørsmål om hvordan deltagerne vurderte de to praksisene og spesielt hvordan de ville avveie stress ved tidlig separasjon i forhold til stress ved senere separasjon.

Stress ved adskillelse

Flere av de med noe erfaring fra melkefjøs eller fjøs med kjøttfe, har opplevd at det kan bli mye rauting når ku og kalv skilles etter lengre tid sammen og mindre når de

skilles tidlig etter fødselen. De og flere andre mente derfor at det kanskje var verre å bli adskilt etter flere uker enn med en gang, men de ga samtidig uttrykk for at de var usikre på om det var slik i realiteten. Mens deltagerne i begge gruppene er mer spørrende når de svarer, er den ene kvinnen fra den rurale gruppa mer uforbeholdent positiv til det å ha ku og kalv sammen. Hun kjøper økologisk melk fordi hun *«vet at dyra har det bedre, (...) at de har større frihet, (...) får leve mer som de er ment å leve og har strengere regler for dyrevelferd»* (kvinne 40). I samme gruppe synes en kvinnelig deltager at *«som mor, så er det ikke greit å skille dem verken tvert eller etter 6 måneder»* (kvinne 30), mens en tredje kvinne i samme gruppe henviste til informasjon fra Tine om økt sannsynlighet for jurbetennelse ved økt samvær, og mente derfor at *«det kanskje da er best om menneskene ordner opp?»* (kvinne 35), som vil innebære å skille ku og kalv like etter fødselen.

En kvinne i den urbane gruppa uten erfaring fra melkeproduksjon sammenligner med hunder og sier at *«hvis kua er som en hund er hun kjempeglad for å bli kvitt valpene etter noen uker, hu blir lei av dem (...)»* (kvinne 63). Samme kvinne lurte på hvorfor vi vet så lite om ku og kalv når vi vet så mye om andre dyr? En kvinne som har vokst opp på gård, tror at ku og kalv føler tilknytning, og argumenterer med at *«se bare på naturen så ser vi at andre dyr også har tilknytning, elg og rådyr, (...) men de frastøter seg kalven når neste kalv kommer, da blir de jaga bort»*. I og med at vi kan se at andre dyr har tilknytning så tror hun at det også gjelder for ku og kalv. En mannlig deltager sier at tilknytning er en tanke vi har fordi vi mennesker knytter sterkere bånd over lang tid, men at *«det er ikke gitt at dette er situasjonen for kua (...)»* (mann 42). Deltagerne i begge gruppene er opptatt av at de ikke har nok kunnskap til å si noe om dette og stiller mange spørsmål som går på adskillelse og tilknytning med utgangspunkt i hva som er best for dyrene.

Konsekvenser for bonde

Det stilles en rekke spørsmål som går på hvordan alternativene påvirker melkeproduksjonen og bonden. Det er hovedsakelig mannlige deltagere som er opptatt av dette i begge gruppene. Det er samtidig noen av de mannlige deltagerne som har sterkest tilknytning til landbruk. Eksempel på spørsmål som stilles er: *«Hva vet vi om kvaliteten på melka når de går sammen? Hva vil dette kreve av plass i fjøset, og hva med økonomien»* (mann 42)? En annen mannlig deltager er også opptatt av økonomien og lurte på hvor store investeringer det er snakk om, og hva som er forskjellen i driftskostnader? (mann 37). En kvinne lurte på om det er snakk om en engangskostnad eller litt mer arbeid når kalven fjernes tidlig? Hun foreslår at om beregningene viser like resultat bør kanskje ku og kalv gå sammen? (kvinne 53). En mannlig deltager responderte på dette forslaget og sier at *«det avhenger av om du ønsker melk eller kalvekjøtt»* (mann 42). En tredje mannlig deltager er opptatt av hvordan markedet er for en kalv som bare drikker melk, *«Er det det samme som for*

dielam og gris»? Han tror ikke markedet er stort, men mener at smaken kan være forskjellig (mann 34).

Har det noen betydning for deltagerne hvilken praksis vi har i Norge?

I diskusjonen rundet spørsmålet om praksisen i melkeproduksjonen har noen betydning for deltagerne, er utgangspunktet for de som svarer i begge gruppene at de er opptatt av hva som er best for dyrene, men at de ikke har nok kunnskap til å svare på dette. Det kommer likevel frem noen holdninger som viser at deltagerne har noe ulike innfallsvinkler til spørsmålet.

En kvinne fra den rurale gruppa som i utgangspunktet tenkte at det var best om ku og kalv fikk gå sammen, har blitt mer usikker etter diskusjonen i gruppa, og sier at *«jeg er opptatt av god dyrevelferd. Hvis det er best at de går sammen noen uker, da bør de få det. Hvis det er best for dem at de skilles like etter fødselen bør vi gjøre det»* (kvinne 30). En kvinne fra den urbane gruppa uttrykker noe det samme, og sier at *«hvis det viser seg at tilknytning er viktig for ku og kalv så er jo det fint. Tanken på at de får gå sammen er jo veldig fin ...»* (kvinne 33). Kvinnen fra den rurale gruppen som er mest positiv til økt samvær, mener at også forbrukerne spiller en rolle i dette, og at TINE er med på endring av praksis hvis forbrukerne ønsker det (kvinne 40). Hun mener at også dagligvarekjedene kan spille en rolle ved å si at de ønsker produkter der ku og kalv har gått sammen, og viser til hva REMA har gjort med innføring av en ny og mer saktevoksende kyllingrase til Norge.

En mannlig deltager fra den rurale gruppa sier at han overlater dette til fagfolk da *«de vet best de som holder på med dette»* (mann 58). Den andre mannlige deltageren på samme gruppe mener at tidlig separasjon er best, *«det blir mindre stress da enn senere»* (mann 36). Han sier videre at han *«stoler på bøndene, veterinærene, på fagfolkene som jobber i melkeproduksjon (...) bøndene vet hva som er best»* (...) (mann 36).

En mannlig deltager fra den urbane gruppa, er usikker på om det er dette temaet han ville satt fokus på med hensyn til dyrevelferd. Han mener at *«det handler mer om renhold og avlivning mer enn denne biten tror jeg»* (Mann 42). Samtidig sier han det samme som de fleste andre, at det er vanskelig å svare på dette spørsmålet når man ikke vet hva som er best for dyrene.

Oppfatning rundt bruk av ammetante

Det er ikke uvanlig å bruke ammetante til nyfødte kalver i stedet for mora. På spørsmål om bruk av ammetante kunne være en erstatning for samvær mellom mora og kalven, var deltagerne i begge gruppene noe undrende til spørsmålet og lurte på hva som var grunnen til bruk av ammetante. De fleste så lite poeng i en slik ordning og mente det måtte være bedre å gå med mora. Et par kvinnelige deltagere kommenterte på at det

kanskje ikke var så nøye for kalven, men at det kunne bli veldig stressende for ammetanta som fikk mange kalver å føre.

Hvem bør eventuelt betale for økte kostnader for bonden?

På spørsmålet om betaling for økte kostnader snakker deltagerne i de to gruppene først og fremst om forbrukerne som en gruppe, uten å relatere det til seg selv. Flere av deltagerne er imidlertid usikre på om forbrukerne er villig til å betale mer for melka. Det vises til prisutviklinga de siste månedene og at mange kjenner på kroppen at det er tøffere tider økonomisk. En mannlig deltager tror ikke vanlige folk er villig til å betale mer for meieriprodukter og at økt pris kan resultere i at vi kjøper og drikker mindre melk. En annen mannlig deltager mener at det kan være greit for de som har god inntekt, men ikke for de som går på minsteinntekt. En tredje mener at de fleste vil gå for det billigste alternativet og ønsker ikke å betale mer for melka, «*da folk tenker økonomisk*». To av de kvinnelige deltagerne nevner også «staten» som en mulig aktør for finansiering, der den ene mener det kan være naturlig spesielt om økt samvær blir et krav. Kvinnen fra den rurale gruppa som er mest positiv til økt samvær mellom ku og kalv, mener at «*vi kjøper mer mat (enn vi trenger), når det viser seg at vi kaster bortimot 1/3 av maten*». Hun mener at «*vi kunne betalt mer hvis vi kaster mindre og tatt bedre vare på maten*» (kvinne 40).

Er deltagerne villige til å betale mer for melka?

Kvinnen fra den rurale gruppa som var mest positiv til økt samvær mellom ku og kalv sier at hun ville betalt mer for melka hvis ku og kalv har gått sammen. Andre er noe mer forbeholdne, og noen sier at hvis fortjenesten går til bonden så er de villige til å akseptere en noe høyere pris for melka, for da, som mannlig deltager sier «*kommer det i hvert fall dyra og produksjonen til gode*» (Mann 42). Flere sier imidlertid at de er villig til å betale mer, men det avhenger av hvor mye det blir. «*Vi kan klare en liten økning på 1 kr per liter, uten at det gjør noe*» (mann 37). En kvinne sier at «*jeg ser aldri på melkeprisen, men hvor stor økningen blir kan bety noe*». Bare én person svarer klart nei på spørsmålet. Han svarer dette fordi han ikke er sikker på hva som er best for dyrene, og at han «*ikke har noen dårlig opplevelse av når kalven blir tatt fra kua (like etter fødselen), (...) og har ikke sett noe annet*» (mann 42).

I den urbane gruppa går diskusjonen etter hvert over på økologisk melk. Noen av deltagerne kjøper økologisk selv om den koster litt mer. Disse er enige om at de kjøper økologisk melk og meieriprodukter fordi de synes den smaker bedre. Som en kvinne sier, «*sluttproduktet er avgjørende, det er mye lettere å kjøpe hvis det smaker bedre*» og «*hvis kjøtt og melk smaker bedre er man villig til å betale mer*» (kvinne 34).

5. Holdninger til økt samvær hos meieri- og dagligvareaktører

5.1 Beskrivelse av utvalg, utforming av intervjuguide og analyse

Når det gjelder meieriaktører, intervjuet vi representanter fra tre ulike meieri. Disse tre aktørene varierer mye med hensyn til størrelse. Den ene er en stor aktør innen melkeforedling i Norge og foredler melk til det nasjonale markedet. Den mellomstore aktøren foredler økologisk melk til et nasjonalt marked. Den tredje og minste aktøren driver økologisk produksjon og foredling på egen gård og praktiserer økt samvær mellom ku og kalv. Denne aktøren har en begrenset produksjon og marked.

De tre dagligvarekjedene som ble intervjuet dominerer i det norske markedet for dagligvarer og har ca. 97 prosent av markedet (dagligvarehandelen.no). To av kjedene opererer med flere butikkonsept, mens den tredje er en lavpriskjede. De har alle et søkelys på lokal og spesialmat og konkurrerer både på konvensjonelle - og spesialprodukter.

Intervjuene med de tre dagligvarekjedene og med den største meieriaktøren ble gjennomført i samarbeid med forskningsprosjekt GoodAnimal, som eies og ledes av Ruralis³. Det innebærer at fire av de seks intervjuene vi baserer oss på, ble utformet i samarbeid med forskere som deltok i GoodAnimal. Disse intervjuene ble gjennomført digitalt på Microsoft Teams⁴ i perioden 2020-2021 og hvert enkelt intervju varte opp mot 1,5 time. De to siste intervjuene ble gjennomført kun for forskningsprosjektet Succeed. Det ene intervjuet med den mellomstore meieriaktøren tok omtrent 30 minutter. Det andre som var med en småskala melkeforedler varte i ca. 1,5 time og ble også brukt for å undersøke andre problemstillinger i prosjektet (Logstein med flere, i arbeid). Disse ble også gjennomført digitalt på Teams. I de fleste intervjuene ble én representant intervjuet, mens det i intervjuet med den største meieriaktøren var tre representanter med og i den ene dagligvare kjeden to representanter.

---

³ GoodAnimal (God dyrevelferd for bærekraftig fremtid) er et forskningsprosjekt finansiert av Norges Forskningsråd som varer fra 2019 til 2023.

⁴ <https://www.microsoft.com/nb-no/microsoft-teams/group-chat-software> (lastet ned 20.mars 2023)

Intervjuguiden som ble utformet i samarbeid med GoodAnimal-prosjektet var omfattende og handlet blant annet om informantenes holdning til dyrevelferd og oppfatning av hva god dyrevelferd er, eget arbeid med dyrevelferd og nettverk i forhold til dyrevelferdsarbeidet i egen virksomhet, samt oppfatning av dagens situasjon mht. dyrevelferd og forståelse av den offentlige debatten om dyrevelferd. I tillegg var det spørsmål som gikk spesifikt på aktørens holdning til økt ku og kalv samvær, fordeler og ulemper ved denne praksisen, om aktøren hadde et spesielt søkelys på dette, om de trodde de kunne ta ut merverdi på produkter basert på økt ku og kalv samvær og om det var etterspørsel etter denne typen meieriprodukter i dag.

Alle intervjuene ble tatt opp og transkribert og det ble deretter gjennomført en kvalitativ innholdsanalyse. I kvalitativ innholdsanalyse er hensikten å fortolke hvilken betydning eller mening som er knyttet til ulike typer innhold og å få fram omfanget av ulike innholdstyper (Fauskanger og Mosvold 2014).

5.2 Resultater

Først presenterer vi resultatene fra intervju med melkeforedlere og deretter fra dagligvarekjedene. Resultatene handler overordnet om hva de mener om praksisen med økt samvær mellom ku og kalv.

Holdning til økt samvær hos melkeforedlere

Representantene for den *største aktøren* mener at dyrehelse og dyrevelferd generelt er viktig og bruker mye tid på holdningsskapende arbeid og oppfølging av melkeprodusentene på dette området. Når det gjelder økt samvær mellom ku og kalv, oppfattes dette som et viktig tema. Det har for eksempel blitt løftet opp på konsernnivå og i årsmøter med melkebøndene. Ifølge representantene som ble intervjuet, ønsker aktøren å spille en rolle i utviklingen på området og er opptatt av å lytte til produsentene og høre «hvor skoen trykker». Aktøren bidrar aktivt og med egen finansiering i flere forskningsprosjekt om økt samvær mellom ku og kalv, og begrunner dette med viktigheten av å få fram forskningsbasert kunnskap og derigjennom bidra til utvikling av feltet.

Ifølge representantene for den store aktøren viser forskningen at det er noen utfordringer knyttet til å ha økt samvær mellom ku og kalv. Derfor mener de at det er viktig å gjøre produsenter som ønsker å endre praksis oppmerksomme på mulige utfordringer og finne gode løsninger på hvordan man kan håndtere disse før man endrer praksis. Aktøren får en del henvendelser fra forbrukere med spørsmål om samvær mellom ku og kalv. Noen av disse som får høre at kalven vanligvis tas fra mora like etter fødselen, ønsker ikke å ha en slik praksis. Derfor tenker den store aktøren at det er viktig at de gjennom å delta i forskning kan bidra med faktakunnskap. Denne aktøren tror at dyrevelferd som tema innenfor norsk matproduksjon og i samfunnet

ellers, vil bli svært viktig i årene fremover. Når det gjelder endringer i praksis som man tror kan øke dyrevelferden, mener representantene at dette er positivt hvis vitenskapelige resultater ligger til grunn for endringer.

Den *mellomstore aktøren* er også opptatt av dyrevelferd, men har ikke hatt et spesielt søkelys på økt samvær mellom ku og kalv. Meieriet produserer økologiske meieriprodukter, der det er et krav at ku og kalv skal gå sammen i minimum tre dager. Representanten for denne aktøren tror at kundene velger økologisk blant annet på grunn av at det er strengere krav til dyrevelferd, men de har ikke registrert forespørsler om salg av produkter basert på økt samvær mellom ku og kalv verken fra kunder eller økologiske melkeprodusenter.

Når det gjelder om økt samvær mellom ku og kalv har betydning for dyrevelferd, ser denne representanten mest positive sider, da han oppfatter denne praksisen som mest naturlig. Av andre fordeler nevner aktøren at man sannsynligvis får en friskere og større kalv, at det trolig er et helseaspekt i det for kua og at man får en mer ressurseffektiv produksjon. Det nevnes også en mulighet for bedre omdømme for næringa ved økt samvær mellom ku og kalv. Samtidig nevnes noen mulige utfordringer, for eksempel knyttet til plass og areal. Når det gjelder merverdi ved salg av meieriprodukter basert på økt samvær mellom ku og kalv, tror aktøren at merverdien først og fremst vil komme til bonden i form av større og kraftigere kalver som er bedre i stand til å ta imot grovfôr, bedre helse for både ku og kalv og en mer ressurseffektiv produksjon, som nevnt over. Denne aktøren tror på en økning i antall melkebønder som vil praktisere økt samvær framover og at det rundt 2030 vil være opp mot 15-20 prosent av melkebøndene som driver med denne praksisen. Videre tror han at det etter hvert vil komme et krav om økt samvær fra myndighetenes side. Ut fra utviklingen de siste årene, tror aktøren på en økt polarisering mellom de bøndene som er opptatt av effektivitet og intensiv drift og de som har et litt annet verdisyn i forhold til drifta, husdyrproduksjon og dyrevelferd.

Den minste aktøren (småskala foredler) begynte å ha ku og kalv sammen på slutten av 1990-tallet. Etter å ha testet praksisen med ku og kalv ble bondens overbevist om at dette er det beste for kua og kalven og at det gir økt dyrevelferd. Denne aktøren tror det blir større søkelys på økologiske verdier, dyrevelferd og økt samvær mellom ku og kalv både i EU og i Norge, og at det etter hvert blir et krav om økt samvær. Han mener også at det vil lønne seg for større meieriaktører å sette fokus på økt samvær for å styrke merkevaren.

Holdninger til økt samvær hos dagligvarekjedene

De tre største dagligvarekjedene har folk ansatt med ansvar for dyrevelferd og representantene fra alle de tre kjedene oppfatter dyrevelferd som et viktig tema for egen virksomhet. Økt samvær mellom ku og kalv er en kjent problemstilling hos alle,

men ingen vektlegger dette temaet i dag. De oppfatter at andre tema står lengre fram i køen av dyrevelferdssaker.

Ingen av kjedene har så langt et konsept som tar ut større velferd på storfe. Den ene kjeden vil inntil videre satse på sin egen merkevare for økologiske produkter. Ved å velge produkter som er økologiske, vil det være en mulighet for kundene til å velge produkter der kravet til dyrevelferd er høyere enn i konvensjonell produksjon. Ingen av de tre aktørene tror det er betalingsvilje i markedet for produkter basert på økt samvær mellom ku og kalv. Representanten for én av aktørene nevner derimot at driftsformen kan øke verdiskapningen for bonden. Her tenkes det på enkeltprodusenter som kommuniserer dyrevelferd på egen hånd gjennom alternative salgskanaler. Den største av kjedene har en strategi om å tilby et bredest mulig utvalg for å dekke kundenes behov også for nisjeprodukter. De har registrert at det kommer flere produkter på markedet med dyrevelferd som salgsargument, men er usikre på hva som driver endring hos forbrukerne, det vil si hva som skal til for at de endrer kjøpsadferd.

Alle kjedene tror at det blir økt søkelys på dyrevelferdsutfordringer framover og da også på økt samvær mellom ku og kalv i melkeproduksjon. Dette mener de blant annet kommer som et resultat av påvirkning fra Dyrevernorganisasjoner som de mener er de mest aktive pådriverne for en endring. Etter hvert som flere forbrukere blir oppmerksomme på temaet, tror de at forbrukerne også vil stille større krav. I slike situasjoner erkjenner kjedene at de må basere seg på vitenskapsbasert kunnskap for å forsvare handling, enten gjennom selv å holde seg oppdatert eller gjennom samarbeid med andre som har denne kunnskapen. De er ellers enige om at hvis oppmerksomheten omkring økt samvær mellom ku og kalv øker blant forbrukerne, må de også tenke på kommersielt omdømme.

Én av dagligvarekjedene er positiv til å konkurrere på dyrevelferd, da de mener konkurranse skaper framdrift på feltet. De to andre kjedene har et annet syn og ønsker ikke konkurranse på dyrevelferd i Norge. De mener at alle aktører bør stå sammen og løftes til et høyere nivå når det gjelder dyrevelferd, da alle norske aktører på feltet har det samme målet, *«om du er bonde, samvirke eller dagligvarekjede, er det viktig at den norske forbruker har høy tillit til det norske landbruket, eller fortsatt ha høy tillit til det norske landbruket og fortsatt kan spise sunn, norsk mat der dyra har det bra»*. Det blir også kommentert at for meieri- og kjøttssamvirket vil det være krevende å kommunisere at økt samvær mellom ku og kalv gir bedre dyrevelferd. Begrunnelsen er at da må eierne, som her henviser til samvirkeselskapene, indirekte snakke negativt om resten av produsentene som da vil ha «dårligere» dyrevelferd.

Alle de tre kjedene er klar over at de kan påvirke dyrevelferd gjennom å stille krav til sine leverandører, men samtidig er de også avhengige av å ha et godt forhold til disse og alle aktørene i det norske landbruket. De ser at økt krav til dyrevelferd vil få

konsekvenser for bonden og er opptatt av at det må finnes en balanse mellom krav og mulig gjennomførbarhet. De tror at krav til økt samvær sannsynligvis vil kreve store investeringer hos bøndene som allerede tjener lite. De er kjent med løsdriftskravet i melkeproduksjonen og er enige i dette er viktig å få gjennomført, men mener generelt at myndighetene må bidra med midler slik at bøndene har mulighet til å oppfylle krav. Én av aktørene nevner at nedgang i norsk produksjon som resultat i økte krav til dyrevelferd kan bidra til økt import av kjøtt der dyrene har hatt lavere krav til dyrevelferd enn kravet som stilles i Norge. Da høyere krav til dyrevelferd koster, betyr det at vi konkurrerer med bønder som har lavere krav og kan selge billigere. Dette mener aktøren er en uheldig situasjon konkurransemessig for norske bønder.

6. Diskusjon

Resultater fra intervjuene med aktørene viser at holdninger og oppfatninger naturlig nok er preget av hvor de er plassert i verdikjeden og hvilken type aktør de er. Samtidig fant vi også en del likheter mellom aktørene. Ved å sammenfatte funn på tvers av fokusgruppeintervju og dybdeintervju, har vi delt diskusjonen tematisk inn i tre deler. Den første er om *aktørene tror at økt samvær mellom ku og kalv vil gi bedre dyrevelferd*, den andre er om *hvilke konsekvenser og muligheter en eventuell omlegging kan ha for norske bønder*, og den siste delen er om *hvilke muligheter som ligger i markedet for meieriprodukter*.

6.1 Vil økt samvær mellom ku og kalv i melkeproduksjon gi bedre dyrevelferd?

I tidligere studier av holdninger blant forbrukerne, viser det seg at forbrukerne som ikke hadde kunnskap om hva som skjer med kalven etter fødselen, foretrekker økt samvær i stedet for tidlig separasjon når de får kunnskap om de to praksisene (Sirovica med flere, 2022). I våre fokusgruppeintervju av forbrukere ble utgangspunktet annerledes da de fleste av deltagerne hadde noe kjennskap til melkeproduksjon og kjente til dagens praksis. Totalt i de to fokusgruppene var det 5 personer som hadde lite kjennskap og 10 som hadde noe eller god kjennskap til melkeproduksjon og dagens praksis. Det var ellers minimale forskjeller mellom de to fokusgruppene når det gjelder kjennskap til melkeproduksjon. Selv om folk er bosatt i urbane strøk i Norge, kan disse ofte ha personer i sin bekjentskapskrets eller i egen familie med tilknytning til landbruk og melkeproduksjon. Derfor er det ikke uventet at vi ikke finner at folk som bor i mer urbane strøk i Norge har mindre kjennskap til melkeproduksjon enn de som bor i mer rurale strøk. Denne situasjonen kan imidlertid være forskjellig i ulike deler av landet. Sannsynligvis er det mindre kunnskap om melkeproduksjon i de mer urbane strøk for eksempel på Østlandet enn i Trøndelag der landbruket er en mer dominerende næring. Urbane strøk var i denne studien en større by på omtrent 200 000 innbyggere. Vi kan med andre ord ikke se bort ifra at dette kan være annerledes for personer bosatt i en større by i Norge.

I intervjuene med forbrukerne, mente de fleste at det kan være positive sider ved økt samvær mellom ku og kalv. I hovedsak handlet det om at økt samvær er mer naturlig for dyra, da det fra naturen sin side er vanlig at pattedyr er sammen med sine avkom en periode. Derfor ble det oppfattet som positivt også for kua og kalven at de får være sammen slik at de får mulighet til å utøve naturlig atferd. Denne oppfatningen samsvarer med funn fra internasjonale studier om forbrukerholdninger (Placzek med

flere, 2020). Selv om noen av deltagerne i utgangspunktet mente at økt samvær var best for dyra, kom de etter diskusjonen i fokusgruppene fram til at det er viktig med mer kunnskap slik at man er helt sikker på hva som er best for dyra, det vil si tidlig eller sen separasjon. Kun én deltager var mer uforbeholden sikker på at økt samvær mellom ku og kalv er det beste for dyra.

Deltagerne i begge gruppene var først og fremst bekymret for at dyrene kan oppleve sterkere negative følelser når de skilles etter flere ukers samvær når tilknytningen er godt etablert, framfor å bli skilt umiddelbart etter fødselen. Dette er i overensstemmelse med oppfatninger blant melkebonder som driver konvensjonell praksis og de som har testet økt samvær, men som har gått tilbake til tradisjonell praksis. Disse mener at stress ved senere separasjon er en utfordring ved økt samvær (Hansen med flere, 2023; Neave med flere, 2020; Ventura med flere, 2013). Dette er også en faktor som noen av de som praktiserer økt samvær i dag nevner som en utfordring (Johansen med flere, 2023; Vaarst med flere, 2020).

I og med at de fleste deltagerne innså at de ikke hadde nok kunnskap om hva som var best for dyrene, ble det på generelt grunnlag svært vanskelig for dem å svare på hvilken praksis de mente var best.

Som en del av deltagernes vurderinger om samvær mellom ku og kalv, var et viktig funn at tilliten til bøndene og landbruket er stor, og mange mente at det nok var en god grunn til at tidlig separasjon var rådende praksis. Det med tillit til bønder og landbruket samsvarer med andre forbrukerstudier gjennomført i Norge (Kjærnes med flere 2022; Bugge og Schjøll, 2021).

I Intervjuene finner vi at noen kvinner var mer positive til økt samvær enn de andre deltagerne, noe andre studier også viser (Ventura med flere, 2013; Sirovica med flere, 2022). Disse kvinnene hadde en annen inngang til temaet, som virker å være mer verdibasert. De bruker beskrivelser som at «*det er unaturlig at de skilles, trist at de skilles så fort, det blir mer trivsel og mindre stress om de får gå sammen, naturlig adferd gir best dyrevelferd, osv.*». Dette kan skyldes kjønnsforskjeller, men samtidig hadde mennene i utvalget jevnt over en noe sterkere tilknytning til melkeproduksjon enn kvinnene, så det er usikkert hvilke faktorer som er utslagsgivende.

På spørsmålet om bruk av ammetante, så ser ikke de norske forbrukerne at dette kan være en erstatning for samvær med mora, noe som er i samsvar med funn hos Sirovica med flere (2022). Noen av de kvinnelige deltagerne ytrer heller en bekymring for ammetanta som må forholde seg til flere kalver samtidig.

Når det gjelder de tre meieriaktørene oppleves representantene for det største meieriet å være noe avventende rundt spørsmålet om økt samvær mellom ku og kalv vil gi bedre dyrevelferd, med utgangspunkt i dagens kunnskap på feltet (Johnsen med flere, 2016). De mener det er viktig å få frem mer forskningsbasert kunnskap om økt samvær bidrar til bedre dyrevelferd og hvordan en overgang til økt samvær kan gjennomføres i praksis hos bøndene. Samtidig blir tematikken ansett som svært viktig og de er en pådriver for forskning på feltet. Representantene for den mellomstore og den minste meieriaktøren, uttaler med større sikkerhet at økt samvær mellom ku og kalv er bra for dyrevelferden. Det inkluderer muligheten for å utøve naturlig atferd og tro på at det generelt fører til bedre helse for dyrene.

Representantene for de tre dagligvarekjedene uttrykker i liten grad noen bestemt holdning til praksisen med økt samvær, men fremhever i likhet med den største meieriaktøren og forbrukerne viktigheten av å basere seg på vitenskapsbasert kunnskap.

6.2 Konsekvenser og muligheter for bonden ved økt samvær mellom ku og kalv

I intervju med forbrukere, meieriaktører og dagligvarekjedene, var et generelt funn at de var opptatt av hvordan en eventuell omlegging til økt samvær mellom ku og kalv ikke må gå på bekostning av bonden og hans eller hennes situasjon.

Forbrukerne er bekymret for investeringsbehov og arbeidsmengde hvis en bonde endrer praksis. Det var spesielt noen av de mannlige deltagerne som var opptatt av dette.

Noe av det samme kan man se hos den største meieriaktøren. Representantene mener at det er viktig å få kunnskap om hvordan økt samvær best kan gjennomføres i praksis, da forskning viser at det er noen utfordringer knytta til endring (Johanssen med flere, akseptert for publisering; Hansen med flere, 2023; Vaarst med flere, 2020). De ønsker ikke å oppmuntre medlemmene til å endre praksis før man har et kunnskapsgrunnlag og et praktisk opplegg på gårdsnivået som kan fungere godt til dette formålet

Den mellomstore meieriaktøren tror at økt samvær mellom ku og kalv kan gi noen praktiske utfordringer knyttet til areal og plass, mens den minste aktøren som har endret praksis og håndtert utfordringer knyttet til dette, er mest opptatt av å formidle fordelene ved økt samvær for både dyra og bonden.

Representantene for de tre dagligvarekjedene virker i likhet med forbrukerne og den største meieriaktøren å være opptatt av at en omlegging til økt samvær mellom ku og

kalv må ta hensyn til hva som er gjennomførbart for melkebønder. De tror at økt samvær sannsynligvis vil kreve større investeringer hos bønder som allerede tjener lite.

På den andre siden vektlegger noen representanter fra både dagligvarekjedene og fra meierisektoren at økt samvær mellom ku og kalv kan være positivt for melkebønder. Den mellomstore meieriaktøren mener fordeler for bonden ligger i merverdi knyttet til friskere dyr, bedre tilvekst hos kalvene og en mer ressurseffektiv produksjon. I tillegg tror den samme representanten og småskala-aktøren at økt samvær vil være positivt for bønder, fordi det vil bidra til å styrke næringas omdømme. Dagligvarekjedene mener at økt samvær først og fremst kan gi bonden muligheter til å øke egen verdiskapning gjennom gårdsforedling og opprettelse av egne salgskanaler.

6.3 Hvilke muligheter ligger i markedet for meieriprodukter?

Som Ahmed med flere (2021) viser, forventer aktører vi har intervjuet at økt samvær mellom ku og kalv vil medføre noen investeringer for melkebøndene som ønsker å endre praksis. På spørsmål om hvem som eventuelt bør betale for dette, ga deltagerne i fokusgruppene relativt lik respons. De mente hovedsakelig det var forbrukerne som måtte betale mer for melka. Samtidig var de usikre på om forbrukerne var villige til dette. Denne skepsisen er i overensstemmelse med tidligere studier av norske forbrukere, som ikke er spesielt positiv til å betale mer for produkter der det hevdes at dyrene har hatt bedre velferd (Kjærnes med flere, 2022; Bugge og Schjøll, 2021).

På direkte spørsmål om de selv var villige til å betale mer hvis samvær ga bedre dyrevelferd, var de fleste forbrukerne villige til å betale noe ekstra, særlig hvis det kom bonden og drifta til gode. Samtidig vet vi at det ofte ikke er samsvar mellom holdning og handling når det gjelder forbrukerne, slik at mange som sier de er positive ikke følger opp med å handle produktene i butikken (Kjærnes med flere, 2022). I den urbane gruppa nevnte flere at de først og fremst kjøpte produkter til høyere pris hvis de hadde en bedre smak enn konvensjonelle produkter. Denne responsen samsvarer med tidligere studier i Norge (Kjærnes med flere 2022; Bugge og Schjøll 2021).

Liten tiltro til at norske forbrukere er villig til å betale mer for slike produkter, gjaldt også for representantene fra dagligvarekjedene. Det betyr at slik situasjonen er i dag, ser de få muligheter til å ta ut merverdi i dagligvaremarkedet. Samtidig erkjenner de at oppmerksomheten rundt samvær mellom ku og kalv øker og de er tydelige på at de først og fremst må tenke på kommersielt omdømme hvis en større andel av forbrukerne etter hvert etterspør produkter basert på denne praksisen.

Konklusjon

Flere av aktørene som ble intervjuet tror at økt samvær mellom ku og kalv i norsk melkeproduksjon er bra for dyrevelferden fordi det vil gi dyra mulighet til å utøve naturlig atferd. Selv om forbrukerne i utgangspunktet tenker at økt samvær kan være bra for dyrevelferden, etterlyser de mer kunnskap om hva som er best for dyrene før de ønsker å si noe om hvilken praksis de foretrekker. Forbrukerne i intervjuene har ellers generell tillit til norske bønder og det norske landbruket når det gjelder dyrevelferd.

Den største meieriaktøren som deltok i undersøkelsen registrerer økende interesse for økt samvær mellom ku og kalv blant forbrukere og produsenter. Derfor er de opptatt av at det trengs forskning for å fastslå om økt samvær bidrar til økt dyrevelferd og for å finne ut hvordan en omlegging kan gjøres rent praktisk i norske melkefjøs. De to mindre meieriaktørene føler seg sikre på at økt samvær mellom ku og kalv er bra for dyrevelferden. Det inkluderer muligheten til å utøve naturlig atferd, men også at det generelt bidrar til friskere og mer hardføre dyr.

Et generelt funn som gjelder alle gruppene av aktører som er intervjuet, er at en omlegging til økt samvær mellom ku og kalv må skje på en måte som tar hensyn til bøndenes økonomi. Samtidig peker flere på muligheter i omlegging til ny praksis basert på økt dyrevelferd, som lokal foredling og omdømmebygging.

Dagligvarekjedene uttaler seg i liten grad om økt samvær mellom ku og kalv har betydning for dyrevelferd, men alle tror at praksisen med økt samvær vil øke og at forbrukerne etter hvert vil bli mer oppmerksomme på de ulike praksisene. De tror imidlertid ikke at forbrukerne i dag er interessert i å betale mer for meieriprodukter der ku og kalv har økt samvær.

Referanser

- Boogaard, B.K., Bock, B.B., Oosting, S.J., Wiskerke, J.S.C., and A.J. van der Zijpp. 2011. Social acceptance of dairy farming: The ambivalence between the two faces of modernity. *J. Agric. Environ. Ethics* 24:259-282.
- Bugge, A. B. og Schjøll, A. 2021. Miljø- og dyrevelferdsspørsmål knyttet til produksjon og forbruk av fisk og kjøtt – hva er forbrukernes betraktninger og betenkeligheter? Forbruksforskningsinstituttet SIFO, OSLOMET, Rapport 6-2021.
- Busch, G., D.M. Weary, A. Spiller, and M.A.G. Von Keyserlingk. 2017. American and German attitudes towards cow calf separation on dairy farms. *PLoS One* 12:1–20. doi:10.1371/journal.pone.0174013.
- Cardoso, C., von Keyserlingk, M. A. G. and M. J. Hötzel. 2017. Brazilian Citizens: Expectations Regarding Dairy Cattle Welfare and Awareness of Contentious Practices. *Animals (Basel)*. 7 (12), 89.
- Dagligvarefasiten 2022final no bleed.pdf (dagligvarehandelen.no)
- Fauskanger, J., Mosvold, R. (2014). Innholdsanalysens muligheter i utdanningsforskning. *Norsk pedagogisk tidsskrift*, 98(2), 127-139.
- Ferneborg, S., Napolitano, F., Vaarst, M., Mejdell, C. M., Waiblingrem S. and D. de Olivera. 2020. Methodology for studying human attitudes and behavior to cow-calf contact systems. *Journal of Dairy Research*. 87 (S1): 122-127.
- Fraser, D., D.M. Weary, E.A. Pajor, and B.N. Milligan. 1997. A scientific conception of animal welfare that reflects ethical concerns. *Animal Welfare*. 6:187–205.
- Hansen, B. G., Langseth, E. and C. Berg. 2023. Animal welfare and cow-calf contact-farmers' attitudes, experiences, and adoption barriers. *Journal of Rural Studies*. 97: 34-46.
- Hötzel, M., Cardoso, C. S., Roslindo, A. and M. A. G. von Keyserlingk. 2017. Citizens' views on the practices of zero-grazing and cow-calf separation in the dairy industry: Does providing information increase acceptability? *Journal of Dairy Science*. 100 (5): 4150-4160.
- Johanssen, J. R. E., Kvam, G. T., Logstein, B. and M. Vaarst. 2023. Interrelationships between cow, calf, and human in cow-calf contact systems – An interview study among Norwegian dairy farmers. *Journal of Dairy Science*. Volume 106, Issue 9, September, Pages 6325-6341.
- Johnsen, J.F., Zipp, K.A., Kälber, T., de Passille, A.M., Knierim, U., Barth, K., Mejdell, C.M. 2016. Is rearing calves with the dam a feasible option for dairy farms? - Current and future research. *Applied Animal Behaviour Science*. 181, 1-11.

- Keyserlingk, von M. A. G., Martin, N. P., Kebreab, E., Knowlton, K. F., Grant, R. J., Stephenson, M., Sniffen, C. J., Harner, J. P., Wright, A. D. and S. I. Smith. 2013. Invited review: Sustainability of the US dairy industry. *Journal of Dairy Science*. 96 (9): 5405-5425.
- Kjærnes, U., Borgen, S.O., Thorjussen, C.B.H. 2022. Behind a fluttering veil of trust: The dynamics of public concern over farm animal welfare in Norway, *Sociologia Ruralis*. 62:763-781.
- Landbruksdirektoratet, 2020. Produksjon av økologiske jordbruksvarer. Rapport nr. 19/2020.
- Logstein, B., Kvam, G.T. Johanssen, J.R. (i arbeid).
- Mattilsynet (2022). Økologisk landbruk. Utfyllende informasjon om regelverket for økologisk landbruksproduksjon. Versjon 16.12.2022. (Versjon tilgjengelig på nettsiden til Mattilsynet:
https://www.mattilsynet.no/om_mattilsynet/gjeldende_regelverk/veiledere/)
- Meagher, R.K., A. Beaver, D.M. Weary, and M.A.G. von Keyserlingk. 2019. Invited review: A systematic review of the effects of prolonged cow–calf contact on behavior, welfare, and productivity. *J Dairy Sci* 102:5765–5783. doi:10.3168/jds.2018-16021.
- Neave, H.W., C.L. Sumner, R.J.T. Henwood, G. Zobel, K. Saunders, H. Thoday, T. Watson, and J.R. Webster. 2022. Dairy farmers’ perspectives on providing cow-calf contact in the pasture-based systems of New Zealand. *Journal of Dairy Science*, 105:453–467. doi:10.3168/jds.2021-21047.
- Perttu, R. K., Ventura, B. A., Rendahl, A. K. and M. I. Endres. 2021. Public Views on Dairy Calf Welfare and Dairy Consumption Habits of American Youth and Adults. *Frontiers in Veterinary Science*. 8 (693173).
- Placzek, M., I. Christoph-Schulz, and K. Barth. 2021. Public attitude towards cow-calf separation and other common practices of calf rearing in dairy farming—a review. *Organic Agriculture* 11:41–50. doi:10.1007/s13165-020-00321-3.
- Sirovica, L. V., Ritter, C., Hendricks, J., Weary, D. M., Gulati, S. and M. A. G. von Keyserlingk. 2022. Public attitude toward and perceptions of dairy cattle welfare in cow-calf management systems differing in type of social and maternal contact. *Journal of Dairy Science*. 105 (4):3248-3268.
- Tjora, A. 2011 (2. opplag). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis*. Oslo: Gyldendal Akademiske Forlag AS.
- Tjora, A. 2017. *Kvalitative forskningsmetoder i praksis*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Vaarst, M., F. Hellec, C. Verwer, J.R.E. Johanssen, and K. Sørheim. 2020. Cow calf contact in dairy herds viewed from the perspectives of calves, cows, humans and the farming

system. Farmers' perceptions and experiences related to dam-rearing systems. *Landbauforschung (Braunschweig)* 70:49–57. doi:10.3220/LBF1596195636000.

Ventura, B. A., von Keyserlingk, M. A. G., Schuppli, C. A. and D. M. Weary. 2013. Views on contentious practices in dairy farming: The case of early cow-calf separation. *Journal of Dairy Science*. 96 (9): 6105-6116.

Weary, D. A., Ventura, B. A., and M. von Keyserlingk (2016) Societal views and animal welfare science: understanding why the modified cage may fail and other stories. *Animal* 10(2):309-17.

FORMÅL

RURALIS - Institutt for rural- og regionalforskning skal gjennom fremragende samfunnsvitenskapelig forskning og forskningsbasert utviklingsarbeid gi kunnskap og idéer for allmenheten, privat næringsliv, offentlig virksomhet og FoU-sektoren, og gjennom det bidra til å skape sosiokulturell, økonomisk og økologisk bærekraftig utvikling i og mellom bygd og by.

RURALIS skal være et nasjonalt senter for å utvikle og ta vare på en teoretisk og metodisk grunnleggende forskningskompetanse i flerfaglige bygdestudier, og fungere som et godt synlig knutepunkt for internasjonal ruralsosiologi.

Trondheim (hovedkontor):
Universitetssenteret Dragvoll
N-7491 Trondheim
73 82 01 60

Oslo:
Pilestredet 17
N-0164 Oslo
73 82 01 60

post@ruralis.no
ruralis.no